

Neurolinguistic researches: Study manual. – M.: Publishing Centre „Academy”, 2002. – p.17 – 76. **5. Sobotovich, Ye.F.**, Gopichenko Ye.M. Phonetic mistakes in writing among intellectual disabled students of elementary grades // Selected works on speech-language pathology. – K.: Dmytro Burago Publishing House, 2015. – P. 250 – 261. **6. Tarasun, V.V.** Writing speech: disorders prevention and correction. Research and methodological guidelines for general and special educational institutions. – K., 2007. – 151 p. **7. Vygotskiy, L.S.** Selected pedagogic researches. – M.: AES of RSFSR, 1956. – p.519.

Авторський внесок: Чередніченко Н.В. – 50%, Тенцер Л.В. –50%

Received 14.03.2019

Accepted 14.04.2019

УДК 376.011.3-051

DOI 10.32626/2413-2578.2019-13.324-340

А.Г. Шевцов

dr_shevtsov@ukr.net

Н.В. Никоненко

nataliianykonenko@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОРІВНЯННЯ ПОНЯТІЙНО- ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ ГАЛУЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Відомості про авторів: **Шевцов Андрій Гаррійович**, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, заслужений працівник освіти України, директор департаменту ліцензування Міністерства освіти і науки України, професор кафедри ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології факультету спеціальної та інклюзивної освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. У колі наукових інтересів: спеціальна освіта та інклюзивне навчання дітей і дорослих із обмеженнями життєдіяльності, зокрема з порушеннями функцій опорно-рухового апарату, ортопедагогіка, ортопсихологія, реабілітологія, соціальна політика, організації та зміст вищої освіти, оцінка якості освіти, теоретична фізика. E-mail: dr_shevtsov@ukr.net. ; **Никоненко Наталія**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Дніпровського національного

університету імені Олесь Гончара, Дніпро, Україна. У колі наукових інтересів: дослідження особливостей організації спеціальної освіти та системи підготовки вчителів спеціальної й інклюзивної освіти в Україні та за кордоном, вивчення української терміносистеми спеціальної освіти, укладання портфоліо вчителя спеціальної освіти, створення навчально-методичного комплексу зі статевого виховання учнів із порушеннями інтелектуального розвитку. E-mail: nataliianykonenko@gmail.com

Contact: Andrii Shevtsov, Professor, Doctor in Special Education Sciences, Ph.D. in Physics and Mathematics, Corresponding Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Head of Department for Licensing of Ministry of Education and Science of Ukraine, Full Professor and Research Supervisor of the Department for Orthopedagogy, Orthopsychology and Rehabilitation of Faculty of Special and Inclusive Education of Dragomanov National Pedagogical University. Academic interests: special education and inclusive education of children and adults with disabilities, in particular, individuals with motor or orthopedical disabilities, orthopedagogy, orthopsychology, rehabilitation, social policy, organization and content of higher education, quality of education assessment, theoretical physics. E-mail: dr_shevtsov@ukr.net.; **Nataliia Nykonenko**, PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Pedagogy and Special Education Department in Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine. Academic interests: peculiarities of special education organization and special education teachers preparation in Ukraine and abroad, special education terminology systems in Ukrainian and English, developing a professional portfolio for special education teachers, completing of educational course on sexual education for schoolchildren with intellectual disabilities. E-mail: nataliianykonenko@gmail.com

Відомості про наявність друкованих статей: **A. Shevtsov**, O. Pina Indexes of Emotional Intellect in the Structure of Psychological Readiness to Professional Activity of Future Ortopedagogies // Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools, Volume 21, Number 3, 2017, pp. 21–26. Publisher: Accent graphics communications (Canada).; **Shevtsov A.**, Chuhrii I. Psychological Mechanisms of Social Adaptation of Young People with Disabilities // American Journal of Fundamental, Applied & Experimental Research, 2017 / 3 (6), pp. 6–14. Publisher: Ukraine and Ukrainians Abroad Not-for-profit Corporation, New York NY, USA.; **Шевцов А.Г.** Обґрунтування ортопедагогіки // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. – Вип. XIX. В двох частинах, частина 1. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори, 2012. – 462 с. – С. 274 – 284. **Nykonenko N.** Review of the Latest Achievements in Education of Special School Teachers in the EU

Countries // Вісник Дніпропетровського університету. – 2014. – Вип. 20. – № 9/1. – С. 107-113. **Никоненко Н.В.** Спільне та відмінне у роботі та підготовці вчителів спеціальної та загальної освіти США // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка. – № 2(16). – 2018. – С. 152-160.; **Никоненко Н.В.** Особливості організації спеціальної освіти у Сполучених Штатах Америки // Актуальні питання корекційної освіти. – № 12 (2019) // <http://aqce.com.ua/vipusk-n12-2019/to-the-issue-of-organization-of-special-education-in-the-united-states-of-america.html>.

Шевцов А.Г., Никоненко Н.В. До питання про порівняння понятійно-термінологічного поля галузі спеціальної освіти в українській та англійській мовах. Проведений аналіз використання термінів у наукових та методичних роботах дозволяє говорити про неузгодженість тлумачення українських та іншомовних понять спеціальної освіти, що спонукає поставити питання про уніфікацію понятійно-термінологічного поля галузі спеціальної освіти. Ситуацію ускладнює невідповідність між кількістю сучасної довідникової термінологічної літератури зі спеціальної освіти та потребами зростаючої кількості педагогів, залучених до освіти осіб із обмеженнями життєдіяльності. Для вирішення зазначених проблем, а також для надання українським вченим можливості долучитися у світову спільноту та розвивати галузь відповідно до міжнародних стандартів. Досліджено, що значна частина понять галузі не відповідає вимогам до термінів. Запропоновано власну класифікацію лексики спеціальної освіти шляхом розподілу на лексико-тематичні групи. Зазначено, що у світовій та вітчизняній практиці термінологічні нововведення вводяться не лише словниками, але й нормативно-правовими документами.

Ключові слова: термінологія спеціальної освіти, терміни, спеціальна освіта, вимоги до термінів, лексико-граматичні групи спеціальної освіти.

Шевцов А.Г., Никоненко Н.В. К вопросу о сравнении понятийно-терминологического поля сферы специального образования в украинском и английском языках. Терминология специального образования тесно связана не только с общественно-политическим и экономическим развитием общества, но и представляет уровень его моральных ценностей, что приводит к естественному изменению и постоянному обновлению лексических единиц науки. Проведенное исследование использования терминологических единиц научной и методической литературы позволяет сделать выводы об определенном несоответствии используемых терминов и выдвинутых требований к ним: однозначность и точность названия понятия, стилистическая нейтральность, отсутствие синонимического ряда в рамках одной науки, легкость построения словообразовательных связей, стандартизация термина. Представлена собственная классификация терминологической

лексики спеціального образования за следующими лексико-тематическими группами: название разделов науки, названия участников образовательного процесса, названия нарушений, названия организаций и учреждений, названия документов, названия процессов и явлений, названия учебного оборудования и материалов.

Ключевые слова: терминология специального образования, термины, специальное образования, требования к терминам, лексико-грамматические группы специального образования.

Shevtsov A.H., Nykonenko N.V. To the Issues of Comparison of Conceptual and Terminological Field of Special Education in the Ukrainian and English languages. The terminology of special education is closely connected not only with the socio-political and economic development of any society, but it also represents the level of its moral values, which leads to a natural change and constant updating of lexical units of the science. Some historical facts concerning special education terminology changes in the English language are delighted. Mostly the changes refer to the names of disabilities, names of individuals with intellectual disabilities, names of special institutions, laws and partly the name of the field has also been changed. The main reason for the changes observed is the evolution of the society's attitude to the needs of people with disabilities.

A study of the use of terminological units of scientific and methodological literature allows to draw conclusions about a certain discrepancy between the terms used and the requirements put forward to them: the uniqueness and accuracy of the concept name, stylistic neutrality, the absence of a synonymous series within one science, the ease of constructing word-formation connections, standardization of the term. It is stated that some special education terminology in the Ukrainian does not correspond the mentioned requirements.

The authors' classification of special education terminological vocabulary is introduced in the article. It is proposed to attribute special education terms to the following thematic groups: sections of science names, participants of the educational process names, disabilities, organizations and institutions, documents, special education processes and phenomena, educational equipment and materials. **Keywords:** special education terminology, terms, special education, term requirements, thematic groups in special education terminology.

Постановка проблеми. Процес знаходження нової парадигми термінології у галузі спеціальної освіти характерний не лише для України, але й для західних країн. За увесь свій час становлення та розвитку світова педагогічна наука все ще не визначилась із ключовим фактором, який передусім повинен характеризувати будь-яку фундаментальну науку – із термінологією, що швидше свідчить не про

недостатню розвиненість науки, а про її невпинний поступ, здатність до формулювання подальших завдань досліджень та фіксації їх результатів. Сучасні глобалізуючі економічні та суспільно-політичні процеси у світі і входження в них України роблять виклик сталості напрацьованої термінологічної основи у царині розглядуваного розділу педагогічної науки, вимагаючи відповідних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Новітня теорія вітчизняної спеціальної педагогіки використовує як власні українські поняття, так і іншомовні терміни, які дозволяють вітчизняній науці долучатися до міжнародних інтеграційних процесів у галузі освіти, що засвідчують роботи В. Бондаря [2], В. Синьова, Є. Синьової, А. Колупаєвої, О. Кукушкіної, Н. Назарової, О. Хохліної, А. Шевцова [10] та інших. На позначення назви науки в Україні традиційно використовувався термін «**дефектологія**», тобто «наука про розвиток, навчання і виховання дітей з фізичними і психічними вадами» [1, т. 2, с. 259]. За визначенням С. Гончаренка [3] предметом дефектології було вивчення особливостей і закономірностей розвитку, виховання й навчання дітей із психофізичними порушеннями. Згодом наука про «дефекти» стала наукою про виправлення або корекцію дефектів, тобто «корекційною педагогікою», що вивчала не лише освітню, тобто навчальну та виховну, але й корекційну роботу педагога із дітьми із порушеннями психофізичного розвитку. З гуманістичної точки зору у світовому вимірі застосовується інший підхід, з огляду на те, що людина з обмеженнями життєдіяльності є особливим учасником освітнього процесу. Визнаючи ці особливості та зумовлені ними спеціальні освітні потреби, у світовій практиці закріпився термін “special education” (спеціальна освіта), пізніше “special needs education” (освіта для спеціальних/особливих потреб).

Проте неузгодженість використання і тлумачення українських та іншомовних понять спеціальної освіти, аматорський вплив на термінотворчість у сфері перекладу українською іншомовних термінів спеціальної освіти з боку фахівців-неофітів, неосвічених чиновників, громадських діячів тощо спонукає ще раз поставити питання про уніфікацію перекладу українською іншомовного понятійно-термінологічного поля галузі спеціальної освіти, що й визначаємо **метою** нашої статті.

Виклад основного матеріалу. За тривалий час існування у спеціальній освіті з’явилася власна термінологія і свій понятійний апарат. На відміну від багатьох інших наук вона надзвичайно тісно пов’язана не лише із суспільно-політичним та економічним розвитком суспільства, але й відбиває розвиток його моральності, відповідає сучасним моделям взаємодії суспільства та осіб із обмеженнями життєдіяльності. Від відторгнення та заперечення людство приходять до прийняття,

розуміння, залучення і турботи про осіб із обмеженнями життєдіяльності.

Як справедливо зазначає Л. Томіленко [9], про рівень прогресу у певній галузі, а також про можливості конкретної мови щодо вираження нових наукових понять свідчить багатство та досконалість термінології, що обслуговує цю галузь. Термінологія галузі спеціальної освіти у цьому глобальному процесі не стала винятком. Із середини ХХ століття розпочалась ера прискореного розвитку наукових знань, результатом якої стали радикальні зміни суспільного життя людей всього світу, що природним чином вплинуло на кожен мовну систему.

У світовій практиці зміни торкнулися не лише термінології галузі спеціальної освіти, вони відбуваються і у шляхах їх запровадження. Сучасні термінологічні словники здебільшого не пропонують нові терміни для використання певною науковою, але констатують неологізми, коли вони вже широко застосовуються у наукових дослідженнях. Так, в англomовному світі зміни в термінологічному апараті фіксуються в офіційних документах. Наприклад, у 1997 році Міжнародний класифікатор стандартів освіти (the International Standard Classification of Education) [12] замінив термін «special education» (спеціальна освіта) на «special needs education» (освіта для особливих (спеціальних) потреб) з метою розмежувати сучасне трактування від попереднього, яке означало освіту лише у закритих закладах спеціальної освіти. Оскільки становлення та розвиток спеціальної освіти у США відбувалися переважно на базі закладів середньої освіти і зміни значення не відбулося, освіту дітей із особливими освітніми потребами у цій країні традиційно називають “special education” (спеціальна освіта). Інші англomовні країни світу перейшли на нову термінологію та користуються терміном “special needs education” (освіта для особливих потреб).

Серед найважливіших змін термінологічного поля в американській системі спеціальної освіти необхідно насамперед зазначити зміни термінів на позначення назв учасників освітнього процесу: “children with mental retardation” (розумова відсталість) – “children with intellectual disability” (інтелектуальні порушення); “exceptional children” (виняткові або особливі діти), «handicapped children» (діти-інваліди) – “children with disabilities” (діти з обмеженнями життєдіяльності), “children with special (educational) needs”; “crippled” (каліки) – “individuals with motor or orthopedical disabilities” (особи з порушеннями опорно-рухового апарату). Ці нововведення ми також знаходимо в останній редакції “Individuals with Disabilities Education Act” («Закон про осіб із обмеженнями життєдіяльності») [15]. Доречно навести термінологічну еволюцію назви закону про освіту, який захищає права на освіту американців із особливими освітніми потребами: “Education for Handicapped Children Act” («Закон про освіту дітей-інвалідів») (1966),

“Handicapped Children’s Early Education Assistance Act” («Закон про ранню освіту дітей-інвалідів») (1968), “Education for All Handicapped Children Act” («Закон про освіту для всіх дітей-інвалідів») (1975), “Individuals with Disabilities Education Act” («Закон про освіту осіб із обмеженнями життєдіяльності») (1990), “No Child Left Behind” («Не залишимо осторонь жодну дитину») (2001), “Every Student Succeeds Act” («Закон про успіхи кожного студента») (2015) [15]. Назви законів красномовно свідчать не лише про зміну термінів, але й про зміни сприйняття осіб із особливими освітніми потребами: спочатку дозвіл на доступ до освіти, згодом на доступ всіх дітей до освіти, зрештою створення умов для всіх дітей із особливими освітніми потребами отримати безкоштовну та належну освіту, нарешті про загальнонаціональну перевірку навченості всіх учнів без винятку.

У 2008 році Американська асоціація з питань порушень інтелекту та розвитку (the American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD)) рекомендувала замінити термін «mental retardation» (розумова відсталість) на «*intellectual disability*» (інтелектуальні порушення). Відповідно змінилася і класифікація ступенів порушення: «*mild/ moderate/ severe/ profound intellectual disability*» (порушення інтелектуального розвитку легкого/помірного/важкого/глибокого ступеню). За понад сорок років своєї активної діяльності Асоціація сама п’ять разів змінювала назву залежно від моральних імперативів та вимог часу: Association of Medical Officers of American Institutions for Idiotic and Feeble-minded Persons (Асоціація медичних працівників американських закладів для ідіотів та недоумкуватих людей) (1876); American Association for the Study of the Feeble-minded (Американська асоціація з вивчення недоумкуватості) (1906); American Association on Mental Deficiency (Американська асоціація з вивчення розумової недостатності) (1933); American Association on Mental Retardation (Американська асоціація з вивчення розумової відсталості) (1987); нарешті American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (Американська асоціація з питань порушень інтелекту та розвитку) (2007) [11].

За умови використання стилістично нейтральних термінів на ранніх етапах розвитку галузі вони залишилися незмінними: наприклад, назва першої асоціації вчителів спеціальної освіти, заснованої Елізабет Фаррелл у Нью-Йорку у 1922 році: The Council for Exceptional Children (Рада з питань особливих (виняткових) дітей) [14]. За майже сторіччя існування організація стала найбільшою у світі та успішно функціонує, виконуючи свою найголовнішу місію: підвищувати статусність та суспільну значущість зростаючій кількості вчителів спеціальних класів.

Незважаючи на тривалий шлях розвитку спеціальної освіти в американській науковій літературі і нині продовжуються дискусії навколо терміна “special education” (спеціальна освіта), наразі затвердженого і широко використовуваного, наприклад, у документах

Ради з питань особливих дітей (the Council for Exceptional Children), Національного центру з питань акредитації педагогічної освіти (the National Center for Accreditation for Teacher Education) [15] та ін. Одна з провідних американських дослідників галузі, викладач нью-йоркського університету і розробник навчальних курсів для майбутніх учителів спеціальної школи, L. Ware вважає, що на позначення науки, що вивчає особливості розвитку осіб із обмеженими життєдіяльності та їх навчання доцільніше вживати термін «Disability Studies» [16], який найближче перекладається українською «вчення про обмеження життєдіяльності» або спеціальна педагогіка. Донині американські вчені не досягнули компромісу у вирішенні цього питання, отже подальші зміни термінології цілком можливі.

Оскільки саме термін є засобом організації, упорядкування й передавання знань, певною мірою здатен визначати напрями подальшої розробки теоретичних аспектів кожної науки чи її галузі, процес терміноутворення характерний як на глобальному світовому, так і на національному рівнях. Саме тому інтерес до української терміносистеми спеціальної освіти є не випадковим.

Аналіз сучасного стану української термінології спеціальної освіти свідчить про невпорядкованість термінології спеціальної освіти, тому пропонуємо зупинитися на цьому питанні детальніше.

Розглядаючи *термін* як спеціальне слово або словосполучення, що вживається для точного вираження поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо [9, с. 12], звертаємо увагу на визначені вченими-лінгвістами І.К. Білодідом [1], О. Гердом, В. Даниленком, Т. Панько, О. Реформатським, Л. Томіленко [9] **вимоги**, які виставляються до термінів:

1) однозначність у межах однієї наукової системи, точність у назві поняття, риси, ознаки позначуваного поняття (явища), відсутність омонімії;

2) стилістична нейтральність та позбавленість емоційно-експресивного забарвлення;

3) відсутність синонімів у межах однієї терміносистеми;

4) узгодження із внутрішніми законами мови, яка ним користується (від нього мають легко утворюватися похідні терміни);

5) стандартизованість (досягнення оптимального ступеня впорядкованості): фіксація у термінологічному словнику, загальне визнання.

Важливим також відмітити, що нами було запроваджено залучення до терміноутворення у сфері спеціальної освіти та реабілітології принципи, які містяться в Державному стандарті України 3966-2000 «Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять» [11] з наголосом на правильній схемі утворювання гнізда термінів, пов'язаних із процесовими поняттями.

Головний термін, що визначає назву процесу (а також явища, стану, наслідку дії) має бути дієсловом. Щодо похідних від головного слова гнізда термінів у цьому стандарті визначено, що дію позначають, як правило, віддієслівними іменниками з суфіксом –ння, утвореними від дієслів недоконаного виду (ізолювання), подію – віддієслівними іменниками з суфіксом –ння, утвореними від дієслів доконаного виду (заізолювання), а об'єкти – відповідними однокореновими іменниками з іншими суфіксами або без них (ізоляція).

Отже, під час перекладу англійського терміну **rehabilitation** ми утворюємо гніздо термінів, пов'язаних із цим багатограним і складним процесом: іменник, що позначає дію, процес – **реабілітовування**, іменник, що позначає подію – **реабілітування**, іменник наслідку дії (результат процесу!) – **реабілітація**, слово, що позначає учасника дії (об'єкта дії) – **реабілітовуваний**. Такий підхід дає можливість застосувати не тільки все багатство української наукової мови, але й більш точно означати, ті чи інші ланки реабілітаційного процесу [10].

Аналіз термінологічного поля спеціальної освіти засвідчив певні невідповідності зазначеним вище вимогам, що зокрема проявляються у таких явищах:

1) **омонімії** (один український термін вживається для позначення зовсім різних понять): *корекційна педагогіка* (освіта осіб із особливими освітніми потребами або освіта осіб із асоціальною поведінкою); *асистент інклюзивної освіти* (асистент вчителя спеціальної освіти, асистент логопеда чи асистент дитини);

2) **недоречного емоційно-експресивного наповнення лексики**: *розумово відсталі діти, дефекти, інваліди, неповносправні, особи з обмеженнями, дауни* тощо;

3) **синонімії** (паралельному застосуванні кількох термінів для характеристики одного поняття): *спеціальна освіта – спеціальна педагогіка – корекційна педагогіка – дефектологія; порушення – вада – дефект; діти із особливими освітніми потребами – діти із обмеженнями життєдіяльності – діти з особливими потребами – діти із порушеннями психофізичного розвитку – дефективні діти – аномальні діти; діти із порушеннями інтелектуального (розумового) розвитку – діти із інтелектуальними порушеннями – розумовідсталі діти; діти з розладами аутистичного спектра – діти з розладами аутичного спектра – діти з аутизмом – аутистичні діти – аутисти; асистент вчителя – тьютор; ортопедичні порушення – порушення опорно-рухового апарату; вчитель спеціальної освіти – вчитель-дефектолог* тощо;

4) **неузгодженість із законами української мови** через використання неправильного перекладу з інших мов та залишки транслітерації, наприклад: *тяжелые нарушения речи – тяжкі/ важкі*

розлади мовлення/мови; развивающее обучение – розвивальне/розвиваюче навчання; individualized educational program (plan) – індивідуальна програма розвитку/індивідуальний/індивідуалізований навчальний план; general speech underdevelopment – загальний недорозвиток/ недорозвинення мовлення; disability – обмеження життєдіяльності/ обмежені можливості здоров'я/ інвалідність/ нездатність/ неієздатність; specific learning disabilities – обмежені навчальні можливості/ порушення засвоєння навчальних навичок/ труднощі у навчанні/ розлади розвитку шкільних навичок; children with autism - діти з розладами аутистичного/аутичного спектру;

5) **неузгодженість із законами української мови** через використання **іншомовних слів**, від яких важко утворити похідні терміни або які вживаються з довільним значенням: *інклюзія, арт-терапія, тьютор, гувернер* тощо, оскільки головний термін, що позначає назву процесу, явища, стану, наслідку дії має бути дієсловом [10];

б) **використання морально застарілих термінів:** *аномальні діти, дефект, дефективні діти, дефектолог, діти із фізичними та психічними вадами; діти, які потребують корекції фізичного/розумового розвитку; допоміжна школа, інваліди, масова школа, розумова відсталість* тощо, оскільки донедавна вони широко використовувалися та стали загальноновизнаними.

Традиційно стандартизація термінів відбувалася шляхом занесення їх до словників. В академічних тлумачних словниках української мови обох видань [1, 9] не виокремлюється терміносистема педагогіки, тобто не фіксується приналежність термінів до педагогічної науки. Проведений нами аналіз термінології спеціальної освіти доводить, що із самого початку в спеціальній освіті поряд із термінологією загальнопедагогічною на позначення анатомо-фізіологічних проявів патології (етіології та симптоматики) використовувалися медичні терміни. Понятійну базу спеціальної освіти становлять також психологічні терміни, пов'язані з таким психологічним явищем, як діагностика, яка в спеціальній педагогіці набуває ширшого соціокультурного аспекту. Тож педагогічні, медичні, психологічні поняття послужать науковою основою такої динамічної системи, як спеціальна освіта, що, розвиваючись, збільшує і створює нові наукові знання у міждисциплінарній взаємодії з іншими науками: медициною, психологією, культурологією та ін. Таким чином, термінологічне поле спеціальної освіти має суттєві відмінності від терміносистеми загальної педагогіки, оскільки безперечно потребує використання медичних (*ринолалія, дитячий церебральний параліч, синдром Дауна, масаж*), анатомічних (*опорно-руховий апарат, щелепа, суглоб*) та психологічних (*увага, розгальмованість, розум, пізнавальна активність*) термінів.

Понятійно-термінологічний словник зі спеціальної педагогіки за редакцією академіка В. Бондаря, В. Синьова [2] врахував зазначену особливість, проте, на нашу думку, існує невідповідність між накладом сучасного понятійно-термінологічного словника зі спеціальної педагогіки, відсутністю перекладних термінологічних словників та потребами зростаючої кількості осіб, залучених до реабілітування та навчання осіб із особливими освітніми потребами.

Для усунення вказаної невідповідності, а також для надання українським вченим можливості увійти у світову наукову спільноту та розвивати галузь відповідно до міжнародних стандартів, автори ставлять за мету укладання англо-українського термінологічного словника зі спеціальної освіти.

На першому етапі для відбору лексичних одиниць майбутнього словника ми дійшли висновку про необхідність запровадження класифікації термінів галузі відповідно до тематичних груп задля охоплення всієї терміносистеми. Для аналізу сучасних змін у галузі спеціальної освіти за аналогією класифікацій термінологічної лексики з історії, техніки, фізики, медицини та інших наук, поданих у роботі Л. Томіленко [9, с. 44-50] пропонуємо власну класифікацію термінологічної лексики спеціальної освіти шляхом розподілу описуваної термінології на такі **лексико-тематичні групи:**

- 1) назви галузей, розділів науки (*спеціальна освіта, спеціальна педагогіка, тифлопедагогіка, сурдопедагогіка, ортопедагогіка, логопедія*);
- 2) назви осіб (об'єктів-суб'єктів освітнього та реабілітаційного процесів): (*діти із порушеннями психофізичного розвитку, особа/індивід/дитина/людина/студент/учень із порушеннями психофізичного розвитку/із порушеннями мовлення, вчитель спеціальної освіти, вчитель загальної освіти, вчитель інклюзивного класу, вчитель-логопед, асистент учителя інклюзивної освіти, вихователь*);
- 3) назви порушень (*порушення інтелектуального розвитку, сенсорні порушення (порушення слуху, глухі, порушення зору, сліпі), ортопедичні порушення/порушення опорно-рухового апарату, поведінкові розлади, емоційні розлади та порушення, аутизм, затримка психічного розвитку, обмежені навчальні можливості/труднощі у навчанні/порушення засвоєння навчальних навичок; мовленнєві порушення, дизграфія, ринолалія, множинні порушення розвитку, інші порушення здоров'я*);
- 4) назви організацій, установ (*заклади спеціальної освіти, навчально-реабілітаційні центри, інклюзивно-ресурсні центри, спеціальні дитячі садки для дітей із порушеннями мовлення та ін.*);
- 5) назви документів (*закон, розпорядження, наказ, освітня програма, індивідуальний навчальний план, індивідуальна програма розвитку, мовленнєва картка, рекомендації, висновки тощо*);

б) назви на позначення процесів та явищ (*артикуляція, гіперопікування, гра, завдання, заняття, інклюзія, інтеграція, корекція, компенсація, метод, освіта, планування, раннє втручання, розвиток, реабілітування, технологія, універсальний дизайн тощо*);

7) назви приладдя (*дошка, парта, зонд, картки, милиці, інвалідний візок, пандус тощо*).

Пропонуємо детальніше зупинитися на розгляді зазначених явищ невідповідності термінологічного апарату відповідно до запропонованого порядку лексико-тематичних груп.

Говорячи про **назви галузей та розділів** спеціальної освіти, слід зауважити, прямий переклад «correctional education (корекційна освіта)» з англійської мови у першому значенні означає роботу із особами із девіантною поведінкою в умовах виправних закладів. Зважаючи на принципову розбіжність значення, вважаємо необхідним використовувати термін «спеціальна освіта» для чіткого розмежування сфери діяльності та уникнення непорозумінь із закордонними колегами на позначення науки, що вивчає теорію і практику освіти осіб із обмеженнями життєдіяльності, які мають особливі освітні потреби, замість термінів «дефектологія» або «корекційна педагогіка». Відповідна зміна вже відбулась у психології, і тепер галузь психологічної науки, що вивчає закономірності психічного розвитку й особливості психічної діяльності дітей і дорослих із психічними й фізичними порушеннями, називають «спеціальна психологія».

Чи не вперше у новітньому вітчизняному законодавстві термін «спеціальна освіта» був використаний у Модельному законі про освіту, ухваленому на тринадцятому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї країн-учасниць СНД (Постанова № 13-8 від 3 квітня 1999 р.) [5] зі значенням «навчання дітей із фізичними вадами або таких, що відчувають певні труднощі у навчанні, яке здійснюється у спеціальних чи звичайних навчальних закладах». Проте він не набув широкого поширення, про що промовисто свідчать назви підручників для студентів вищих закладів освіти.

Термін «спеціальна освіта» вже використовується у законодавчих актах, зокрема Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» № 266 від 29.04.2015 року [7] передбачено назву спеціальності «016 – Спеціальна освіта», проте остаточний перехід на нову назву лише відбувається. Так, у переліку педагогічних спеціальностей та їх функціональних обов'язків, у Національному класифікаторі України: Класифікатор професій ДК 003:2010 знаходимо професії «3340 Асистент вчителя-дефектолога» та «2340 Вчитель-дефектолог». Вважаємо, що доречно використовувати терміни «вчитель спеціальної освіти», «асистент вчителя спеціальної освіти» як похідні від назви спеціальності.

Вивчення термінології зарубіжних та вітчизняних досліджень з питань спеціальної освіти показав нагальну потребу змінювати або

відмовлятися від деяких термінів. Зокрема це стосується **назв осіб**, які мають порушення психофізичного розвитку, а також власне назви порушень, зважаючи на ICF, ICD-10 (МКХ-10) та проект ICD-11 (МКХ-11).

Єдиної назви осіб, які потребують корекційної допомоги, однозначно бути не може, до того ж вони змінюються відповідно до ставлення світової спільноти до їхніх проблем. Слушно запровадити декілька термінів, які можна використовувати залежно від контексту. Наприклад, на позначення осіб, які мають порушення психофізичного розвитку, слід вживати терміни *«особи із обмеженнями життєдіяльності»*, *«особи із порушеннями психофізичного розвитку»*. На позначення здобувачів освіти із обмеженнями життєдіяльності, які для отримання освіти потребують створення спеціальних психолого-педагогічних, організаційних та технічних умов засвоєння освітніх програм, природно використовувати термін *«особи із особливими (спеціальними) освітніми потребами»*, що дійсно відображає специфічні потреби учня та студента з особливими освітніми потребами.

Зрештою в Україні переймаємо традиції запровадження термінологічних неологізмів шляхом ухвалення певних законодавчих актів. Наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України № 753 від 26.10.2016 р. [8] відповідно до термінології Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю було замінено такі терміни: «які потребують корекції фізичного або розумового розвитку» на «з особливими освітніми потребами»; «вади» на «порушення»; діагноз «розумововідсталі діти» на «діти з порушеннями розумового розвитку».

Стосовно назв фахівців, які опікуються особами із особливими освітніми потребами, необхідно однозначно визначити назву кожної педагогічної посади: вчитель спеціальної освіти/ дефектолог, тьютор/ асистент вчителя. Зрештою, слід визначити назву вчителя, який працюватиме в умовах інклюзивного навчання, а також професійні обов'язки асистента логопеда, яким можуть працювати бакалаври спеціальної освіти.

Зауважимо, що у США спеціальність *«логопед»* (speech-language pathologist) відноситься до галузі здоров'язберігаючих / медичних наук, тому вчителі спеціальної освіти не мають права здійснювати жодних логопедичних процедур для учнів спеціальної освіти. Випускники спеціальності «016 Спеціальна освіта» деяких українських закладів вищої освіти, які по закінченні навчання на другому (магістерському) рівні отримують розширену кваліфікацію «вчитель спеціальної освіти, вчитель-логопед, викладач закладів вищої освіти», можуть здійснювати і освітні, і логопедичні функції. Однак порушувати напрацьовану десятиліттями практику підготовки логопедів на педагогічних факультетах українських закладів вищої освіти вважаємо недоречним та нераціональним.

Широкий синонімічний ряд **назв порушень**, оновлених та застарілих, заважає точному сприйняттю інформації та суперечить вимогам до терміна, про які йшлося вище.

Термін “*specific learning disabilities*”, який не увійшов до переліку [6] українською мовою, традиційно перекладають як «*труднощі у навчанні*». Такий переклад, на наш погляд, може стосуватися будь-якої людини із типовим розвитком, що має певні тимчасові проблеми, пов’язані із оволодінням новою або незрозумілою темою, дисципліною, із виконанням нового завдання тощо, отже не передає специфіки тривалих проблем оволодіння навчальним матеріалом, викликаних певними порушеннями інтелектуального розвитку. Отже, необхідно підібрати інший термін на позначення «*specific learning disabilities*», який би міг точно та однозначно назвати порушення, наприклад «*обмежені навчальні можливості*» або «*порушення засвоєння навчальних навичок*».

Видається цікавим той факт, що цей англomовний термін у різних країнах розуміють дещо по-різному. У британській системі освіти термін позначає проблеми з обробкою інформації неврологічного характеру, що можуть спричинити труднощі читання, письма, оперування числами, а також з організованістю, навичками планування часу, пам’яттю, увагою тощо. В американській освітній системі розуміються передусім проблеми, пов’язані із невідповідністю між реальним рівнем досягнень та його передбачуваними можливостями або інтелектуальними можливостями у висловленні думок усно або письмово, розумінні на слух, базових навичках читання та розуміння прочитаного, математичних розрахунках та їх обґрунтуванні. Таким чином, в англomовній літературі термін позначає і порушення когнітивного розвитку і деякі обставини, що певним чином перешкоджають повноцінному навчанню дитини.

В українському законодавстві також відбулася зміна у трактуванні терміна «*інклюзивне навчання*». Законом України про освіту № 1060-ХІІ від 23.05.1991 [4] значиться, що інклюзивне навчання це система освітніх послуг, що забезпечує реалізацію права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, а також їх соціалізацію та інтеграцію в суспільство. Психолого-педагогічна, корекційно-розвиткова та інша допомога особам з особливими освітніми потребами в системі освіти надається у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з урахуванням їхніх потреб, визначених в індивідуальній програмі розвитку особи з особливими освітніми потребами. Відповідно до Закону України про освіту від 05.09.2017 № 2145-VIII [4], інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності природи людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. Таким чином, нинішнє визначення гарантує доступ до освітнього процесу, проте не говорить про кінцевий результат навчання – соціалізацію та інтеграцію у суспільство. Так само порівняння тлумачення терміна «інклюзивне освітнє середовище» у Законі України про позашкільну освіту 22.06.2000 № 1841-III та Законі

України про освіту 05.09.2017 № 2145-VIII [4] більше не передбачає соціалізації здобувачів освіти як кінцевої мети.

Проте слово «інклюзія», як зазначалось у нашому дослідженні [10], не дає можливості утворити українське дієслово, розгорнуте сімейство термінів і не дозволяє здійснити повноцінне осмислення процесу інтегрованого навчання дітей із особливими освітніми потребами. Термін «інклюзія» через зазначені вище фактори може використовуватися як результат процесу інтегрування другого ступеню, у той час як «інтеграція» – результат процесу інтеграції першого ступеню. Українським відповідником терміна «інклюзія», який функціонуватиме паралельно із запозиченим терміном, може стати «включення/залучення/долучення», від якого легко утворювати похідні термінологічні одиниці: «включене освітнє середовище», «включені заклади освіти», «включені навчальні програми» тощо.

Висновки. Оскільки спеціальна освіта залучає у своїй роботі дослідження та досвід загальної педагогіки, медицини та психології, її термінологія є яскравим прикладом творення власної понятійної бази на основі термінології суміжних наук. Для формування термінологічної системи у світлі вищевикладеного і з узгодженням із загальноприйнятою фаховою зарубіжною термінологією необхідно проведення ґрунтовного лінгвістичного дослідження терміносистеми галузі в контексті її дифузного характеру, результатом якої має стати укладання перекладного англо-українського словника зі спеціальної освіти, що визначаємо метою наших подальших наукових досліджень.

Бібліографія

1. Білодід, І.К., Бурячок, А.А. та ін. (1970-1980). Словник української мови. В 11 т. Київ: Наукова думка. <http://sum.in.ua>.
2. Дефектологічний словник. За ред. В.І. Бондаря, В.М. Синьова. Київ : МП Леся, 2011. 528 с.
3. Гончаренко, С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
4. Законодавство України про освіту. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/33965/sp?sp=:java:-:max10>.
5. Модельний закон про освіту СНД. Постанова № 13-8 від 03.04.1999. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/997_997.
6. Наказ Міністерства освіти і науки України № 814 від 26.07.2018 «Про затвердження типової освітньої програми початкової освіти спеціальних класів закладів загальної середньої освіти для дітей із особливими освітніми потребами. <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-pochatkovoyi-osviti-specialnih-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-dlya-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami>.
7. Постанова Кабінету Міністрів України № 266 від 29.04.2015 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>.
8. Постанова Кабінету Міністрів України № 753 від 26.10.2016 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 № 585 «Про встановлення строку навчання у загальноосвітніх

навчальних закладах для дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку»». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2016-%D0%BF>. **9. Томіленко, Л.М.** (2015). Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови. Івано-Франківськ: Фоліант. **10. Шевцов, А.Г.** До питання про понятійно-термінологічне поле реабілітології. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова*. Серія № 19. Корекційна педагогіка та психологія. Збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. № 9. 219 с. С. 139 – 147. **11. Шевцов, А.Г.** (2009) Освітні основи реабілітології. Київ : МП Леся. 484 с. **12. American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD).** https://en.wikipedia.org/wiki/American_Association_on_Intellectual_and_Developmental_Disabilities. **13. International Standard Classification of Education (ISCED).** http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/doc/isced_1997.htm. **14. Kode, K.** (2017) Elizabeth Farrell and the History of Special Education. Council for Exceptional Children,. 88p. **15. National Association of Special Education Teachers (NASSET).** <https://www.naset.org/index.php?id=specialedlaw01>. **16. Ware, L.** (2011). Disability Studies. Encyclopedia of Diversity in Education. J.A. Banks (edit.) Thousand Oaks, CA: Sage. P. 658-662.

References

- 1. Bilodid, I.K.,** Buriachok A.A. and others. (1970-1980). Slovník ukrajinskoyi movy. 11 vol. Kyiv: Naukova dumka. <http://sum.in.ua>.
- 2. Defektolohichniy slovnyk.** (2011). **Bondar, V.I. & Syniov V.M.** (ed.) Kyiv : MP Lesia, 528 p. **3. Honcharenko, S.U.** (1997). Ukrayinskyi pedahohichniy slovnyk. Kyiv: Lybid. [http://lib.iitta.gov.ua/106820/1/Гончаренко/Педагогічний_словник_\(1\).pdf](http://lib.iitta.gov.ua/106820/1/Гончаренко/Педагогічний_словник_(1).pdf).
- 4. Zakonodavstvo Ukrayiny pro osvitu.** <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/33965/sp?sp=:java-:max10>. **5. Modelnyi zakon pro osvitu SND.** Postanova № 13-8 vid 03.04.1999). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/997_997. **6. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny № 814 vid 26.07.2018.** Pro zatverdzhennia tipovoyi osvitnoyi programy pochatkovoyi shkoly spetsialnykh klasiv zakladiv zahalnoyi serednoyi osvity dlia ditey iz osoblyvymy osvitnimy potrebamy. <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-pochatkovoyi-osviti-specialnih-zakladiv-zahalnoyi-serednoyi-osviti-dlya-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami>. **7. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny № 266 від 29.04.2015.** Pro zatverdzhennia pereliku haluzey znan I spetsialnostey, za yakymy zdiysnyuyetsia pidhotovka здобувачів вищої освіти. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>. **8. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny № 753 vid 26.10.2016.** Pro vnesennia zmin do Postanovy Kabinetu Ministriv Ukrayiny № 585 vid 23.04.2003 Pro vstanovlennia stroke navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh dlia ditey, yaki potrebuyut korektsiyi fizychnoho ta/abo rozumovoho rozvytku. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2016-%D0%BF>. **9.**

Tomilenko, L.M. (2015). Terminolohichna leksyka v suchasniy leksykohrafiyi ukrayinskoyi literaturnoyi movy. Ivano-Frankivsk: Foliant. **10.**
Shevtsov, A.H. (2008) Do pytannia pro poniatiyno-terminilohichne pole reabilitolohiyi. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova, Seriya 19. Korektsiyna pedahohika i psykholohiya. Zbirnyk naukovykh prats. Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova, 9, 139-147. **11. Shevtsov, A.H.** Osvitni osnovy reabilitolohiyi. Kyiv: MP Lesia, 2009. – 484 p. **12.** American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD). https://en.wikipedia.org/wiki/American_Association_on_Intellectual_and_Developmental_Disabilities. **13.** International Standard Classification of Education (ISCED). http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/doc/isced_1997.htm. **14. Kode, K.** Elizabeth Farrell and the History of Special Education. Council for Exceptional Children, 2017. 88 p. **15.** National Association of Special Education Teachers (NASSET). <https://www.naset.org/index.php?id=specialledlaw01>. **16. Ware, L.** (2011). Disability Studies. Encyclopedia of Diversity in Education. J.A. Banks (edit.) Thousand Oaks, CA: Sage. P. 658-662.

Received 12.03.2019

Accepted 12.04.2019

УДК: 376.1-056.2/.3:373.3/.5

DOI 10.32626/2413-2578.2019-13.340-350

В.М. Шевченко

shevchenko_volodumur@ukr.net

СИСТЕМА КОРЕКЦІЙНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ПОЛЬЩІ (1991 - 2018)

Відомості про автора: Шевченко Володимир Миколайович, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, докторант Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, Київ, Україна. Коло наукових інтересів: історія сурдопедагогіки, освіта та реабілітація дітей з порушеннями слуху, кохлеарна імплантація, раннє втручання. Email: shevchenko_volodumur@ukr.net

Contact: Shevchenko Volodymyr, candidate of pedagogical sciences, senior researcher, doctoral student of the Institute Special Pedagogics and Psychology named Nikolai Yarmachenko, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. Circle of scientific interests: history of